

Petar Bašić

PRUŽANJE RUKE KONCELEBRANATA: INDIKATIVNI ILI EPIKLETSKI ZNAK?

Kod nas, možda više nego drugdje, postoji dilema o jednom znaku novog misala, o pružanju ruke koncelebranata prema darovima za vrijeme posvećenja. Neki se pitaju ne toliko o značenju znaka koliko o njegovoj izvedbi: kada i kako treba pružiti ruku, s dlanom okrenutim nadolje, kao kod epikleze, ili pak ukoso? Pitanje je postavljeno više puta u raznim časopisima i ono je možda složenije, a sigurno i mnogo važnije nego se obično misli. Ne radi se, barem ne u prvom redu, o tome kako okrenuti ruku, ovako ili onako, već je u pitanju samo značenje znaka o čemu raspravlja ovaj kratki prikaz.

S obzirom na izvedbu znaka, nejasnoće ne bi trebalo biti jer su upute misala jasne: za vrijeme »posvetne« epikleze celebrant drži ruke **nad** darovima;¹ u koncelebraciji, koncelebranti, kako su redovito malo dalje, za vrijeme epikleze pružaju ruke *prema* darovima²; u koncelebraciji međutim postoji i jedan novi znak, upravo ovaj sporni: dok izgovaraju riječi ustanovljenja, koncelebranti... pružaju desnu ruku *prema* darovima.³ Vidi se dakle da je znak opisan istim riječima kao i onaj prvi, te sam opis ne daje nikakva povoda da izvedbu ta dva znaka shvatimo različito:⁴ dakle i u drugom slučaju ruka je okrenuta nadolje a ne ukoso, i to od početka riječi ustanovljenja, od »uzmite i jedite (pijte)...« Treba ipak napomenuti da misal ne daje nikakvo tumačenje ni jednom ni drugom znaku. No, u vezi s prvim nitko ne dolazi u dilemu, jer on prati epikletsku molitvu, čime mu je sugerirano značenje. Ali kako shvatiti onaj drugi, pružanje ruke koncelebranata za vrijeme posvećenja?

Različite interpretacije

Različitim izvođenjem znaka pojedinci najčešće pokazuju da ga i različito shvaćaju. No ne može se reći da je ta različitost uvijek i znak

¹ Tenens manus super oblata (Red mise 90, 103, 110, 119).

² Manibus ad oblata extensis (Opće uredbe 174a, 180a, 184a, 188a).

³ Manu dextera... ad panem et calicem extensa (Opće uredbe 174c, 180c, 184c, 188c).

⁴ Možda mnoge zavarava formalna različitost: u prvom slučaju pružaju se obje ruke, u drugom samo desna, stoga mnogi spontano zaključuju da se u ovom drugom slučaju radi o pokaznom znaku.

određene površnosti ili brzopletosti u zaključivanju. Ona je bila, kako ćemo domalo vidjeti, i predmet ozbiljnijih rasprava.

Dvojba je nastala odmah nakon objavljivanja obreda,⁵ te je glasilo Consilium-a *Notitiae* upućeno pitanje o izvedbi i shvaćanju toga znaka, naime, može li se znak shvatiti u smislu da se ruka pruži ukoso, podrazumijevajući pokazni znak, u skladu s riječima »hoc (hic) est...«? Odgovor je bio potvrđan.⁶ Na taj je odgovor skrenuo pažnju P. Jounel, ističući da bi takav znak »bio jedinstven u rimskoj liturgiji i, posebno, da su ga sastavljači obreda zamislili *signum sanctificationis et consecrationis per operationem Spiritus Sancti*; u tom slučaju ruka bi se očito morala okrenuti ne ukoso već nadolje; kako se radi o važnom znaku, iako ostavljenom na volju, potrebno je da mu kompetentne vlasti dadnu i službenu interpretaciju«.⁷

Vidjevši da ni novi misal ne donosi nikakva tumačenja, C. Vagaggini, kao neposredni svjedok, potrudio se da u jednom članku⁸ prikaže cijeli razvoj događaja, tvrdeći odlučno da se znak mora shvatiti i izvoditi kao epikletski. Evo njegova glavnog argumenta: Radna grupa 16, kojoj je bila povjerena izradba obreda koncelebracije i pričesti pod obje prilike, priredila je za rubriku uz izvještaj ustanovljenja slijedeći tekst:

Dum dicunt *Hoc est Corpus meum*, paulum se inclinent et manum dexteram ad panem extendant, in signum sanctificationis et consecrationis per operationem Spiritus Sancti.

No, iz teksta priređena za sjednicu »relatora« ispuštene su riječi *in signum sanctificationis...* Na Vagagginijev prosvjed (on je bio »relator« te grupe) odgovoreno je da se time nije htjelo staviti u pitanje značenje znaka nego samo rasteretiti rubriku, jer rubrike, po sebi, ne donose motivacije doktrinalne naravi.⁹

Taj argument sam po sebi bi bio dovoljan.¹⁰ Ostali su teološke naravi i, kolikogod bili uvjerljivi, o njima bi se moglo raspravljati. U svakom slučaju, zanimljivo je vidjeti Vagagginijev zaključak:

⁵ *Ritus concelebrationis et Communions sub utraque specie*. Odred obavljen 1965. popraćen dekretom od 7. travnja iste godine.

⁶ Pitanje je glasilo: »Utrum liceat rubricam *Ritus concelebrationis Missae n. 39, c: 'Verba consecrationis, manu dextera... ad panem et ad calicem extensa'* ita interpretari ut palma manus versa sit ad latus (non ad terram), ut extensio manus intellegatur ut gestus demonstrativus et congruat cum verbis: 'Hoc, Hic est...'?« Odgovor: *Affirmative*« (*Notitiae* 1. [1965] 143, br. 34). Treba međutim napomenuti da same *Notitiae* priznaju da takvi odgovori nemaju službene vrijednosti: »Solutio quae proponitur nullam induit vestem officialem. Solummodo habet valorem orientativum: solutiones enim ex officio publici iuris fient, si casus fert, a competentia Auctoritate in 'Acta Apostolicae Sedis'« (n. mj. 136).

⁷ P. JOUNEL, *La Concélébration. La Concélébration de la Messe. La Communion sous les deux Espèces*, Paris, Desclée et Cie. 1966, str. 138.

⁸ C. VAGAGGINI, *L'extension de la main au moment de la consécration: geste indicatif ou épiclestique?* u: *Paroisse et Liturgie* 51 (1969) 46-53.

⁹ Usp. *Gesto indicativo o epiclestico?* u: *Liturgia* 15 (1981) 199-202 i C. VAGAGGINI, *L'extension* 51-52. — Rubrika je u tako izmijenjenom obliku ušla u *Ritus servandus in concelebratione Missae* (br. 39c) i kasnije u *Institutio generalis novog misala* (br. 174, 180, 184, 188), ali s dodatkom »si opportunum videtur«.

¹⁰ Znak je dakle zamišljen i uveden kao epikletski, a za to je postojao važan razlog: kako se tada računalo samo s rimskim kanonom, u kojem nema jasnog spomena djelovanja Duha u euharistijskoj pretvorbi, to se htjelo izraziti jednim epikletskim znakom, polaganjem ruke koncelebranata dok izgovaraju riječi ustanovljenja.

»Izveštaj ustanovljenja Euharistije i proklamacija riječi koje je Krist onda izgovorio, po sebi, i uzevši stvari u njihovoj materijalnosti, imaju samo povijesnu vrijednost. No, Crkva u ovom trenutku ne želi samo pripovijedati ili samo na izvanjski način oponašati ono što je učinio i rekao Gospodin. Božjim zahvatom i u sakramentalnom činu, ona posadašnjuje čudesna djela spasenja izvedena za vrijeme Večere. Tokom cijele euharistijske molitve, i izrazima koji ne mogu biti izrazičiji, Crkva zaziva Božji zahvat da ostvari to posadašnje. To se posebno vidi u Rimskom kanonu: u **Quam oblationem, supra quae i Supplices**. A u koncelecijaciji, dok svećenici izgovaraju riječi ustanovljenja, izražava istu nakanu upravo polaganjem ruke. Ovaj znak ima, po sebi, vrijednost zaziva Duha Svetoga da dođe izvršiti posvećenje (u najpotpunijem smislu) i pretvorbu darova prinesenih Bogu.

Tako, dakle, rubrika '**manu dextera ad panem et ad calicem... extensa**' obredno izražava veliko načelo drago patristici, koje sv. Ambroz izražava na savršen način: Nema potpunog blagoslova bez ulijevanja Duha Svetoga (De Spiritu Sancto, I, 89; P. L. 16,755). Radi se o nečemu veoma različitom od običnog, banalnog indikativnog znaka, koji bi imao objasniti da se želi govoriti o **ovom kruhu i ovoj čaši**«. ¹¹

Pitanje je postavljeno više puta i u slijedećih desetak godina,¹² a svi su odgovori uglavnom preuzimali zaključke Vagagginijeva članka, ne donoseći novih elemenata. To se ponovilo i nedavno u talijanskom časopisu *Liturgia*, glasilu CAL-a,¹³ čiji je odgovor ipak značajan, i to po tome što se na nj, već u slijedećem broju istog časopisa, osvrnuo A.-G. Martimort, koji donosi nove elemente, stavljajući u pitanje odgovor do tada smatran općevažnim. Evo njegovih glavnih primjedbi:

»1. Službeni tekstovi ne donose nikakvu interpretaciju znakova [polaganje ruku (ruke): na komentarima je da ih objasne; oni, međutim, ne mogu imati konačnu vrijednost.

2. Ni rasprave u **Coetus relatorum** nemaju službene vrijednosti, osim ako, iznesene na sjednici biskupa, postanu predmetom glasanja. Ovdje nije taj slučaj.

3. Pružanje ruku nad darove u **Hanc igitur** novost je u rubrikama sv. Pija V. [...] Ovo nije ponovno uvođenje polaganja ruku koncelebriranih koje spominje Hipolit, jer u doba sv. Pija V. **Traditio Apostolica** nije bila poznata.

5. **Ordo Missae** Pavla VI. premješta polaganje ruku iz **Hanc igitur** u **Quam oblationem** i u odgovarajuće formule novih euharistijskih molitava. Nije data nikakva službena interpretacija; sugerirana je međutim, veza s epikletskom molitvom [...]«. ¹⁴

I na kraju zaključuje:

»U svakom slučaju, ne bih prihvatio — na osnovu mišljenja jednog liturgičara, pa bio to i Cipriano Vagaggini — obaveznost epikletske interpre-

¹¹ C. VAGAGGINI, *L'extention* 52-53.

¹² Pitanje je dotaknuto više-manje u kojem časopisu svih jezičnih područja, negdje i u više navrata. Ne bi nikomu koristilo nabrajati ovdje sve te napise, jer svi se uglavnom ograničavaju na kratku informaciju. Zadnji je to učinio E. Moeller u *Questions Liturgiques* 63(1982) 50-52, što je odmah prevedeno na talijanski u: *Liturgia* 16(1982) 250-252.

¹³ *Gesto... (n. dj. u bilj. 9)*.

¹⁴ A. G. MARTIMORT, *Ancora: gesto epiletico o indicativo?* u: *Liturgia* 15(1981) 258-259.

taoije; reći 'znak je epikletska i kao takav se mora izvoditi' [...], ne čini mi se dopušteno, jer nadilazi zakon koji ne kaže ništa o značenju znaka«. ¹⁵

Te primjedbe ne treba olako zaobići, jer i A.-G. Martimort je bio član radne grupe koja je izradila obred, te je mogao i osobno slijediti izbliza razvoj događaja. Sam Martimort ne pobija Vagagginijeve argumente, niti tvrdi da bi znak trebalo drugačije shvatiti, nego samo, čini se, želi skrenuti pažnju na nešto drugo: da je, naime, usmena rasprava jedno, a ono što je ušlo u službene dokumente nešto drugo. Da se zatim može argumentirati samo iz napisanog, ne iz onoga što je moglo, trebalo, ili čak moralo biti napisano.

U očekivanju službene interpretacije

Isprika da je motivacija znaka izostavljena zato što ne bi spadala u rubrike, mogla je biti prihvatljiva za sam obrednik koncelebracije, ali je manje jasno zašto je izostavljena i u novom misalu, u Općim uredbama gdje nalazimo i druge opise doktrinalne naravi. No, može se s određenom sigurnošću pretpostaviti da je motivacija izostavljena upravo stoga što je bila izričito epikletska (*in signum sanctificationis per operationem Spiritus Sancti*). U vezi s epikletskim znakovima mnogi su uočili određenu neodlučnost, neodređenost. Epikleza je samo u obredu izričita: epikletska ruka (polaganje ruku) popraćen je riječima gdje se izričito spominje Duh Sveti. Ali u teološko-liturgijskom opisu obreda, u Općim uredbama, prešućen je i Duh i polaganje ruku (usp. IG 55c). S druge strane, izvještaj ustanovljenja opisan je, u istom broju, mnogo konkretnije: »Kristovim riječima i činima ostvaruje se žrtva...« (IG 55d). ¹⁶ Vjerojatno je to razlog što se nije htjelo izričito povezati jedan epikletska znak (pružanje-polaganje ruke koncelebrata) s riječima ustanovljenja. Ta veza, istina, ničim nije isključena, ali da bi se moglo govoriti o razumljivom znaku, što traže načela postavljena na II. vatikanskom saboru, značenje bi mu moralo biti izričito navedeno.

Po svojoj prilici odraz takve neodlučnosti jest i jedan odgovor o tom pitanju koji se i nedavno pojavio u časopisu *Notitiae*, sada glasilo Kongregacije za sakramente i bogoštovlje. U rubrici *Documentorum explanatio* nalazimo i ovo pitanje (6b):

¹⁵N. dj. 259. Tekst tako »pročišćen« na prvi pogled prilično je uvjerljiv. Izostavljeni su dijelovi koji su barem sumnjivi. Iznenađuju npr. tvrdnje kao ova: »Polaganje ruku u *Traditio Apostolica* znak je koncelebracije, nije vezan za epiklezu, jer se nalazi u ofertoriju (n. mj. br. 4; naglasio P. B.). Dosad se nitko nije osvrnuo na taj člančić, koji je po svojoj prilici ostao nezapažen, vjerovatno zbog slabe raširenosti časopisa u kojem je objavljen. Tako je, na žalost, ostao nepoznat i E. Moelleru kad je pisao o ovom pitanju (v. bilj. 12).

¹⁶ U ovom postupku ipak ne treba vidjeti nešto više od potrebnog opreza. Možda je takvo rješenje i jedino što je onda bilo prihvatljivo. Nije se htjelo ići u nove polemike i stoga se, kao i u nekim drugim slučajevima, našlo kompromisno rješenje. Nema sumnje da se nastojalo izbjeći sve što bi imalo u sjenu središnju ulogu izvještaja ustanovljenja, koju mu Zapad odavno pripisuje, pogotovo nakon polemika s Istokom.

In epiclesi peragenda ante consecrationem, non omnes celebrantes manus protendunt erga oblata ad invocandam actionem Sancti Spiritus, dum diligentissimi sunt in protendenda manu durante consecratione. (Quinam modus sequendus est?)

Odgovor glasi:

Illud satis curiosum est, quod Missalis normae contemplantur casum plane oppositum quam qui supra consideratur: durante epiclesi consecratione omnes celebrantes debent imponere manus super oblata [...] in invocanda actione Spiritus sanctificantis; dum consecratione durante, celebrantes tendunt manum dexteram ad panem et calicem, si opportunum videtur [...].¹⁷

Odgovor, čini se, želi reći više nego što traži pitanje. Moglo se jednostavno reći: Prvi znak je obavezan za sve celebrante, dok je drugi ostavljen na volju koncelebrantima. Odgovor međutim u oba slučaja na neki način »pojašnjava« službeni tekst: u prvom slučaju celebranti »debent imponere manus super oblata... in invocanda actione Spiritus sanctificantis«. Izraz »extendere ad« promijenjen je u »imponere super« (taj se izraz ne pojavljuje ni u IG ni u OM). Drugi dio rečenice daje jasno značenje tom polaganju ruku; u drugom slučaju pojašnjenje ide u suprotnom pravcu: koncelebranti »tendunt manum dexteram ad panem et calicem«. Kao potvrda ne navodi se nijedan tekst doslovno, a izraz »extendere ad« promijenjen je u »tendere ad«, iako je u izvornom tekstu u oba slučaja isti izraz. Sama promjena nije toliko važna jer su izrazi bliski, ako ne i potpuno istoznačni. Važnije od toga jest određena želja za interpretacijom tih dvaju znakova, što pitanje ne traži. Prvom se pridaje epikletsko značenje, dok se to ovom drugom, čini se, želi osporiti, mada se to izričito ne kaže.

Što zaključiti iz svega toga?

Iz navedenoga se vidi da je pružanje ruke koncelebranata dok izgovaraju riječi ustanovljenja najprije zamišljeno kao epikletski znak, ali se to samo prešutno priznalo, što se ponovilo i u misalu. Ne postoji nikakav pozitivni razlog da znak nije, ili da ne bi trebalo da bude epikletski. A zašto se to nije i izričito priznalo — o tome mogu biti različita mišljenja. Službenog tumačenja još nema, a ono se može teško i očekivati kad već nije izrečeno u početku, prilikom uvođenja novog misala. A ipak je potrebno na neki način shvatiti taj znak. Mnogima smeta različitost, najviše zbog »estetskih« razloga,¹⁸ iako se radi o nečem mnogo važnijem, jer u pitanju je samo značenje znaka.

¹⁷ Notitiae 14(1978) 303-304 (hrv. prijevod u SB. 1978, br. 3, str. 260).

¹⁸ Možda uz ovo neće biti suvišno spomenuti i određeno kolebanje koncelebranata u polaganju ruku za vrijeme epikleze, posebno u 3. i 4. euh. molitvi, kada predsjedatelj zadnji dio epikleze, nakon znaka križa nad darovima, izgovara sklopljenih ruku. Koncelebranti, međutim, drže ruke ispružene prema darovima do kraja epikleze. To traže ne samo Opće uredbe (br. 184a i 188a) nego i sama logika. — Određenu poteškoću predstavlja i zajedničko recitiranje nekih dijelova euharistijske molitve. Kako nije prihvaćena »šutljiva« koncelebracija, neke dijelove izgovaraju i svi koncelebranti. Oni, međutim, prema Općim uredbama br. 170, izgovaraju te molitve tiho, kako bi se jasno čuo glas predsjedatelja. Iz formulacije teksta nije jasno misli li se samo na praktičnost — da narod jasnije čuje — ili i na nešto drugo. U svakom slučaju, može se vidjeti iz obreda u cjelini da se želi spasiti određena ideja o koncelebraciji i uloga predsjedatelja.

Što se tiče samog oblika, može se slobodno sugerirati »polaganje« ruke, a s toga što taj znak, iako po sebi epikletski, u ovom slučaju ne isključuje posve ni onu drugu interpretaciju, značenje koje mu pridaje bizantski obred, ali dosad nepostojeće u zapadnim liturgijama. S druge strane, jedino se taj oblik može opravdati »slovom« ali i »duhom« službenih liturgijskih dokumenata koji o njemu govore, što je uostalom i ovaj kratki prikaz želio pokazati. Ali, ako bi taj znak jednom i službeno dobio epikletsko značenje, postao bi značajniji i sadržajniji: bio bi istovremeno zaziv i znak djelovanja Duha u Kristovim riječima, još jedan izraz vjere Crkve u djelovanju Duha u Euharistiji. Dobio bi osim toga, kako ističe C. Vagaggini,¹⁹ i ekumensku vrijednost. Ako bi pak postao indikativan, ostao bi dosta siromašan i bio bi eventualno samo jedan izvanjski znak potpunijeg sudjelovanja koncelebranata.

¹⁹ N. dj. (v. bilj. 8) 52